

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПАВЛА ПОПОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 31

PERIODIZATION OF NEW SERBIAN LITERATURE

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
PAVLE POPOVIĆ
(16 April 1868 – 4 June 1939)

Accepted at the IX meeting of the Department of language
and literature, on 27 November 2018, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and Academician *Predrag Piper*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 31

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(16. IV 1868 – 4. VI 1939)

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
27. новембра 2018. године на основу рецензија
академика *Наше Милошевић-Ђорђевић* и академика *Предрага Пићера*

Уредник

академик

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Тања Ковачевић

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
400 примерака

Штампа
Планета ѝрини

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч (Осврћ на ишћање периодације)</i>	9
Злата Бојовић, <i>Павле Појовић у историји српске књижевности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Pavle Popović in the history of Serbian literature</i>	20
Нада Милошевић-Ђорђевић, <i>Павле Појовић и народна књижевност</i>	23
Nada Milošević-Đorđević, <i>Pavle Popović and folk literature</i>	27
Бранко Летић, <i>О прожимању усмене и писане књижевности у доба ренесансе (виле-џосије-музе)</i>	29
Branko Letić, <i>On interlacing of oral and written literature in the age of renaissance (fairies-ladies-muses)</i>	40
Љиљана Јухас-Георгиевска, <i>Павле Појовић о старим српским биографијама</i>	41
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Pavle Popović on old Serbian biographies</i>	51
Бојан Ђорђевић, <i>Француско-дубровачке књижевне везе у исцртавањима Павла Појовића</i>	53
Bojan Đorđević, <i>French-Ragusan literary connections in Pavle Popović's research</i>	60
Славко Петаковић, <i>Одјек књижевноисторијске концепције Павла Појовића</i> ...	63
Slavko Petaković, <i>L'echo de la conception histoire litteraire de Pavle Popović</i>	75
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Павла Појовића</i>	77
Milan Aleksic, <i>Pavle Popović's attitude in literary theory</i>	84

Марко Недић, <i>Павле Појовић о савременицима: критички преглед</i>	85
Marko Nedić, <i>Pavle Popović on his contemporaries: critical overview</i>	99
Петар Пијановић, <i>Српска књижевност на међи средњег и новог века</i>	101
Petar Pijanović, <i>Serbian literature at the crossing between Middle and New Ages</i> ..	114
Мирјана Д. Стефановић, <i>Просветиљство на међи?</i> (<i>Павле Појовић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић</i>)	115
Mirjana D. Stefanović, <i>Die Aufklärung am Scheidepunkt?</i> (<i>Pavle Popović – Dositej Obradović – Jovan Skerlić</i>)	123
Душан М. Иванић, <i>Доситејево доба у периодизацији</i> <i>српске књижевности</i>	125
Dušan M. Ivanić, <i>Dositejs-zeitalter in der Periodisierung der</i> <i>serbischen Literatur</i>	136
Александар М. Милановић, <i>Корелације између периодизација</i> <i>књижевног језика и периодизација књижевности</i>	137
Aleksandar M. Milanović, <i>Correlations between periodizations</i> <i>of literary language and periodizations of literature</i>	149
Зорица В. Несторовић, <i>Књижевноисторијска начела Павла Појовића</i> <i>у периодизацији српске драме XIX века</i>	151
Zorica V. Nestorović, <i>Pavle Popović's principles of literary history</i> <i>in the periodization of XIX century Serbian drama</i>	158
Ненад Николић, <i>Преромантизам и концепције историје</i> <i>српске књижевности Милорада Павића и Јована Деретића</i>	159
Nenad Nikolić, <i>Preromanticism and Milorad Pavić's and Jovan Deretić's</i> <i>concepts of history of Serbian literature</i>	170
Горан М. Максимовић, <i>Периодизација епохе реализма</i> <i>у српској књижевности</i>	171
Goran M. Maksimović, <i>Periodization of realism in Serbian literature</i>	184
Јелена Новаковић, <i>Главни књижевни правци у српској и француској</i> <i>књижевности XX века</i>	187
Jelena Novaković, <i>Les principaux courants littéraires dans les littératures</i> <i>serbe et française du XX^e siècle</i>	203
Миодраг Лома, <i>Скерлићева периодизација историје нове српске</i> <i>књижевности</i>	205
Miodrag Loma, <i>Skerlić's Periodisierung der neuen</i> <i>serbischen Literaturgeschichte</i>	232

Јован Делић, <i>Критеријуми периодизације и периоди у српској књижевности двадесетог вијека</i>	233
Jovan Delić, <i>Periodization criteria and periods in the 20th century Serbian literature</i>	245
Весна Матовић, <i>Страни обрасци у часописима српске модерне</i>	247
Vesna Matović, <i>Foreign patterns in magazines of Serbian moderna</i>	259
Јован Попов, <i>На темељима праксе: периодизација српске књижевности Јована Деретића</i>	261
Jovan Popov, <i>On the foundations of practice: Jovan Deretić's periodization of Serbian literature</i>	273
Александар Петров, <i>Периодизација српске поезије 20. века</i>	275
Aleksandar Petrov, <i>The periodization of 20th century Serbian poetry</i>	287
Стојан Ђорђевић, <i>Период постмодернизма у српској књижевности 1980–1990.</i>	289
Stojan Đorđević, <i>L'epoque du postmodernisme dans la littérature serbe: 1980–1990.</i>	301
Александар Јовановић, <i>Генеза и садржај појма неосимболизма у српској поезији друге половине XX века</i>	303
Aleksandar Jovanović, <i>Genesis and content of term neosymbolism in Serbian poetry of second half of the 20th century</i>	317
Радивоје Микић, <i>Рана проза Миодрага Булатовића као књижевноисторијски проблем</i>	319
Radivoje Mikić, <i>Miodrag Bulatović's early prose seen as the literary-historical problem</i>	330
Јован Пејчић, <i>Периодизација – темељујућа идеја историје књижевности: основна подела српске књижевности</i>	331
Jovan Pejić, <i>Periodization – founding idea of history of literature: Basic division of Serbian literature</i>	343
Предраг Петровић, <i>Могућности периодизацијског одређења савремене српске књижевности</i>	345
Predrag Petrović, <i>The possibilities of periodization of contemporary Serbian literature</i>	358

ПОЗДРАВНА РЕЧ (Осврт на питање периодизације)

Имам част да у име Одељења језика и књижевности САНУ поздравим учеснике научног скупа *Периодизација нове српске књижевности, поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића* и да поздравим све присутне.

Овај научни скуп има, као што се из његовог назива види, два повезана тежишта – један је на научном делу проф. Павла Поповића, редовног члана Српске краљевске академије, поводом сто педесете годишњице његовог рођења, а други је на периодизацији српске књижевности, чему је Павле Поповић дао трајан допринос.

Периодизације спадају у основна питања историографије. Будући да се историографија бави, пре свега, процесима, личностима и догађајима које описује и објашњава на позадини ширих временских одсека којима они припадају, историјске чињенице могу бити лакше сагледане, описане и протумачене ако се на рељефу историјског времена издвоје најважнији оријентир и границе, понекад јасне и очигледне, а понекад мање или више условне.

Условни могу бити и називи који се дају појединим периодима – било према томе колико су временски удаљени од садашњости, било према доминантним личностима, теоријама, методама и догађајима, који су неки период изразито обележили. Већ је избор назива неког периода први корак у његовом тумачењу и вредновању, јер назив ставља у први план, као значајније од других, једно његово обележје и један критеријум виђења.

Из угла теорије научних револуција Томаса Куна то су називи научних парадигми који су обележили поједине периоде, док су са становишта епистемолошке теорије Мишела Фукоа то доминантне епистеме у појединим периодима, као преовлађујући начин мишљења, поимања стварности, па и поглед на свет итд.

Академик Павле Поповић задужио је историографију српске књижевности периодизацијом заснованом на комбиновању хронолошког

критеријума са другим релевантним критеријумима: народна, стара, средња (тј. дубровачка) и нова књижевност. Судбина те класификације у потоњем развоју науке о српској књижевности била је у великој мери условљена притиском идеологије и политике на науку, било да је реч о југословенству или о тзв. братству-јединству, зарад којег више није било упутно сматрати дубровачку књижевност делом српске књижевности, па чак ни – српском и хрватском књижевношћу истовремено, док је било допуштено, ако не и подстицано, назвати је делом хрватске књижевности, без обзира на чињенице које то не потврђују. Сличне појаве постоје и када је реч о историји српског језика па, у новије време, и српског писма, када се, нпр. најстарија ћириличка штампана књига на српском народном језику *Српски молићвеник* проглашава хрватским молитвеником.

Периодизација по природи ствари обухвата и питање утврђивања почетака државе, културе, књижевности, језика и писма..., а то су, по правилу, спорна питања, чије се решавање често више ослања на претпоставке него на непобитне чињенице, а најчешће и на једно и на друго. То је тако и када је, на пример, реч о присуству Срба на Балканском полуострву, и тековинама српске преднемањихке историје, и о српској глагољској писмености и др.

Одржавање овог научног скупа представља добру прилику да и та, као и сродна питања буду предмет нових увида и нове теоријске и емпиријске аргументације, који ће, и ако не донесу коначна решења, допринети тачнијем и исцрпнијем сагледавању тог дела проблематике периодизације српске књижевности.

Иако је овај скуп посвећен питању периодизације *нове* српске књижевности, он би могао бити подстицајан за тражење одговора на питање о периодизацији историје књижевности уопште и о периодизацији целокупне српске књижевности.

Више о поменутих и о многим другим крупним темама имаћемо прилику да сазнамо из реферата које ћемо чути на овом научној скупу, којем у име Одељења језика и књижевности САНУ желим плодан и успешан рад.

Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности САНУ

ПАВЛЕ ПОПОВИЋ И НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ

НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ

С а ж е т а к. – У раду се износи лично занимање Павла Поповића за народну књижевност још на студијама, да би посебна пажња била посвећена његовом каснијем научном приступу у складу с најсавременијим методама тадашње европске фолклористике. Привржен Вуковим сакупљачким и језичким схватањима, истовремено се трудио да нашу грађу уведе у „велики свет“.

Кључне речи: историјска критика, народне приповетке, теренски рад, интернационални мотиви, паралеле, однос писмене и усмене књижевности

О Павлу Поповићу се не може говорити а да се не истакне његово опредељење за историјску критику, за коју је већ 1904, на почетку универзитетске каријере, објавио начела. Како је Предраг Палавестра запазио, уздрмао је „превласт филолошког метода у историји књижевности“, успео да „сједини многе одлике позитивистичког метода, пре свега брижљиво изучавање књижевног текста и проверавање примарних историјских података“ али и да не пренебрегне критику укуса која цени естетске особине дела.¹ „У извесној мери и своје схватање историјске критике засновао је на моралистичким идејама ...госпође де Стал... Сент Бева... Ренана... Виктора Кузена и Иполита Тена од кога је, по сопственом признању, и поред многих резерви, преузео главна методолошка решења...“² Из Теновог детерминистичког метода усвојио је начело односа према средини и однос према моменту. По Мирославу Пантићу, прикључио је и „критику извора и узора“, која јесте филолошка у ширем смислу, и „компаративну критику“, која трага „за угледима, моделима и правим изворима дела“. Тако је увео један нови захтев по коме „су се књижевна дела морала читати... и свестрано проучавати, па се тек онда на основу свега тога процењивати“. Обухватио је целокупну српску књижевност, „проучавао сва раздобља ...књижевности српске, почев од средњег века, па све до најновијег, за-

¹ Предраг Палавестра, „Павле Поповић и историјска критика у српској књижевности“, Предговор, у: *Павле Поповић и историјска критика*, Српска књижевна критика, књ. 11, приредио др Предраг Палавестра, Институт за књижевност и уметност – Београд, Матица српска – Нови Сад, 1979, стр. 7–8.

² *Исто*.

право до свога времена...“³. Обухватио је дубровачку књижевност. Ба-вио се фолклористиком и народну, усмену књижевност у својој, и данас присутној, периодизацији на Катедри за српску књижевност, придружио средњем веку.

Народна књижевност Павлу Поповићу није била основна преокупација. У оквиру једанаест томова његових сабраних дела заузима једну књигу (чему треба додати поглавља из његовог *Прегледа српске књижевности* 1913. где се појављује као целина). Била му је, међутим, прва љубав. На трећој години студија објавио је у Браству (II, 7–29) свој први научни рад под насловом „Краљице, српски народни обичај о Тројичину дне“. Теренску збирку песама које је сам сакупио у срезу Голубачком, у Подунављу обогатио је етнографским подацима о учесницима, описао њихово понашање у складу са захтевима „свечаности“, избегаваши термин обред. Запазио је разлике у припевима. Објективизовао је већ тада свој формиран став да је неопходно радити на терену. Ако бисмо из његовог многоструког књижевнотеоријског образовања и његовог симбиотичног опредељења за историјску критику издвојили оне елементе који су дали посебне доприносе српској фолклористици, била би то непходност суочавања са фолклорним делом на „извору“, управо инсистирање „да (се) иде право у народ, пажљиво слуша и верно записује...“⁴. Потребно је „...загледати у Вука, и у њему гледати образац...“⁵ сматра Поповић. Треба пазити на логичност приповедања, или како би Вук рекао „на ред и мисли“. Препоручивање антологијског избора, не само да га повезује са Вуком (који је захваљујући таквом избору прокрчио српској усменој књижевности место у свету) него и потврђује Поповићево уважавање критике укуса. Притом Поповић у приказивању наших фолклорних записа никад неће пропустити да запази да ли је нека творевина „лепа“. Контаминирајући „критику укуса“ са схватањем Сент Бева да је „проучавање књижевности водило проучавању морала“, он идентификује појам лепог са појмом моралног. Своју ширину показао је и обрачунавајући се са ограниченошћу филолошке критике. У потпуности је схватио зашто су за Вука народне песме биле првенствено „језикословно важне“. С разлогом се заузимао за ново, критичко издање Геземановог Ерлангенског рукописа, пре свега зато што су десетерачке песме у њему век раније забележене од Вукових, али и зато да би, захваљујући новом издању, постале приступачне. То је урађено тек пре неколико година.

У току развоја европске компаративне фолклористике, Јагићевих, Келерових, Коскенових, Парисових, Болтеових, Поливкиних напора у

³ Мирослав Пантић, „Павле Поповић“, *Сво најзнаменијијих Срба*, Принцип – Београд, III – Јупублик – Нови Сад, 1993, стр. 436.

⁴ В. Павле Поповић, *Народна књижевност*, Завод за уџбенике и наставна средства, Сабрана дела Павла Поповића III, прир. Нада Милошевић-Ђорђевић, Београд 2000, стр. 10.

⁵ *Исто*, стр. 15.

сакупљању, систематизовању и проучавању варијаната покушао је да покрене издавање наше грађе са потребним научним апаратом, са назначеним паралелама. Успео је да оствари задивљујући библиографски преглед не само грађе него и студија о њој. Упоредо се бавио усменом прозом, поделио приповетке на врсте, али и стихованом, првенствено епском грађом, коју је разврстао на циклусе. Поред десетерачких песама, проучио је и бугарштице.

Поповић се није приклонио трагањем за узроцима постојања истих мотива у најудаљенијим деловима Европе, Азије и других континената што је постала главна преокупација науке о фолклору у другој половини деветнаестог и почетком двадесетог века. Познавао је митолошку теорију браће Грим, антрополошку школу (теорију о полигенези). Непосредно је проговорио о Бенфајевој теорији о миграцији мотива, о путевима „приповедака, легенда, романа који су пореклом из Инђије или откуд друго..., дошли у Средњем веку у Европу, и превођењем, прерадама и усменом традицијом... проширили се у разним облицима по свима књижевностима европским“.⁶ Експлицитно се, међутим, одрекао утврђивања извора и путева којима су мотиви дошли до српске фолклорне књижевности. „Ја не знам, па према томе не могу ни да укажем на начин како су они до нас Срба дошли... себи (смо) поставили много скромнији задатак“;⁷ али на другом месту признао да га овакво истраживање ипак мами: „Ми се нећемо усудити да дамо потпуна решења за овај тежак задатак, али ћемо покушати нека да назначимо“.⁸

Један занимљив подстицај да Павле Поповић искаже своје мишљење о заједничким мотивима у писаним и фолклорним делима, била је полемика између Владана Ђорђевића и Ивана Павловића, коју је Поповић као својеврсну пикантерију изложио двадесет и шест година пошто је настала, у време када је појам интернационалних мотива постао уобичајена тема научне свакодневице. Наиме, крајем седамдесетих година деветнаестог века, у часопису *Ошацибина*, уредник Владан Ђорђевић је прво са задовољством објавио Павловићеву приповетку „Оно ће јарко сунце проказати“, да би је већ у следећем броју прогласио плагијатом немачке баладе Аделберта фон Шамисоа и узбуркао читаву штампу и изазвао скандал. Радило се, у суштини, о интернационалном типу приповетке (АТУ 960)⁹ да сваки скривени злочин кад-тад изађе на видело. (Убица сам

⁶ *Истио*, стр. 46.

⁷ *Истио*, стр. 49.

⁸ *Истио*, стр. 78.

⁹ Скраћеница АТУ односи се на каталог типова приповедака, који је у три тома 2004. издао Hans-Jörg Uther: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography. Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. FF Communications 284, Part I; 285, Part II; 286, Part III. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.*

себе открива после много година и самозадовољно се смеје док му сунце обасјава лице. Узрок смеха повери својој љубопитљивој жени, која тајну шири даље, те убицу стигне заслужена казна). На свој смирили начин, Павле Поповић закључује да „у фолклорној књижевности одиста...има више пута оваквих слагања као што је ово између Шамисоове баладе и српске народне приповетке, и често су она врло чудновата. Код више чувених светских писаца има каткада мотива који су врло слични, или потпуно једнаки онима у нашим народним приповеткама... Да то покажемо ми ћемо се на неколико таквих случајева забавити...“¹⁰

Тако су настале његове студије о неким делима Шекспира, Волтера, Биргера и Мопасана, у којима је пронашао „... сличности с нашим народним приповеткама и донекле и песмама“.¹¹

У Шекспировом *Млејшачком трговцу* задржао се на дугу трговца Антонија који, уколико у новцу не буде враћен повериоцу, мора бити наплаћен „фунтом меса са дужниковог тела“. Мудри судија протумачи погодбу тако што захтева да исечено месо мора износити тачно фунту, „ни више ни мање“, а како је то немогуће, грамзиви поверилац Шајлок губи пресуду (АТУ 890). Павле Поповић поред страних паралела већ пронађених у Шекспировом делу за овај мотив, први наводи десетак наших народних приповедака, почев од „Драма језика“ Франа Јукића, а помиње и тибетанске, монголско-руске, те мухамеданско-индијске варијанте. У Шекспировом *Цимбелину* бави се основном темом о опклади у верност жене (АТУ 882) о којој су већ постојале бројне стране студије (Гастон Парис, Веселовски, Симрок, Келер...), али којој опет први додаје наше приповетке и песме. У *Макбеју* издваја мотив о шуми која се креће, код нас најпознатији у Вуковој приповеци „Једна гобела у као, друга из кала“ о шумнатим гранама иза којих наступају заклоњени војници и опет пружа на увид низ паралела из наше фолклорне књижевности.

У Волтеровом *Загију* разматра тему о анђелу и пустињаку (АТУ 759), у којој се наизглед несувисло понашање старца пустињака, каснијим збивањима, испоставља као једино правично (нпр. пустињак руши кућу гостољубивој удовици – она у рушевинама налази благо итд.).

Теми о Биргеровој Ленори, о повратку мртвог вереника који позван сузама своје драге долази по њу (АТУ 365), Павле Поповић додаје четрнаест наших варијанти.

С Мопасановом забележеном усменом варијантом *La légende du Mont Saint-Michel* уклопљеном у његову ауторску, ширу приповетку, пореди српске шаљиве приче о Св. Сави и ђаволу који „оргачки раде баштованлук“ (АТУ 1030). Притом ђаво остаје увек преварен, јер се током сазревања, лаком, у незнању, определи за онај део биљке који не носи

¹⁰ Павле Поповић, *Народна књижевност*, Сабрана дела III, стр. 28.

¹¹ *Истио*.

плод: ако је плод под земљом, он се одлучи да добије горњи део биљке (нпр. лук), и обрнуто, ако је плод над земљом (купус), он тражи доњи део биљке.

У свим овим радовима његово исцрпно испитивање варијаната послужило му је да укаже на могућност транспозиције усменог предлошка у писану књижевност. Мислио је и на будућност књижевности. „Красне епизоде народне поезије чекају на оне који ће их отменим укусом и артистичком обрадом, уздићи до висина великих уметничких продукција“.¹²

Рамене уз рамене са европском и светском науком свога времена, својом изузетном обавештеношћу, али са јединственим смислом да егзактно учини привлачном, да домаћој културној, књижевној и универзитетској јавности приближи страна истраживања, а страну упозна са нашом усменом грађом, спреман да се сусретне са свим тадашњим новим правцима фолклористике и компаратистике, да у свом изучавању српске усмене књижевности промишљено примени критичке прилазе из писане литературе који јој одговарају – Павле Поповић спада у оне ретке научнике којима ћемо се увек враћати.

Nada Milošević-Dorđević

PAVLE POPOVIĆ AND FOLK LITERATURE

S u m m a r y

The exposure deals with approach to folk literature by Pavle Popović, who, familiar with development of European and global comparative folkloristics, initiated scientific publications of Serbian materials and of studies about it. By adjusting his understanding of “historical criticism“ to the very folk literature, without neglecting “criticism of taste“, “of source and model“, in several detailed studies he found similarities in works of Shakespeare, Voltaire, Bürger, Maupassant with our folk stories and poems. At the same time, he managed to enrich world cultural heritage with Serbian materials, but also to provide motivation that “episodes of folk poetry... by artistic processing“ reach “heights of great artistic productions“.

¹² Павле Поповић, „Критика у српској књижевности“ у: Предраг Палавистра, *Павле Поповић и историјска критика*, стр. 52.

